

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ – НАРАЎЛЯНШЧЫНА

Л. А. Лісоўскі, Т. С. Кісялевіч

(Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна)

Нараўлянскі раён размешчаны на поўні Гомельскай вобласці. Утвораны 17.07.1924 г. Плошча 1,6 тыс км². Да 1986 г. было 74 населеныя пункты, у тым ліку г. Нароўля – цэнтр раёна. Існавала 8 сельсаветаў: Вербавіцкі, Вуглоўскі, Галоўчыцкі, Даўлядоўскі, Дзернавіцкі, Завайцянскі, Кіраўскі і Красноўскі. Пасля катастрофы на Чарнобыльскай АЭС скасаваны 4 сельсаветы: Вуглоўскі (1987), Даўлядоўскі (1987), Дзернавіцкі (1987) і Вербавіцкі (1995). Жыхары Вуглоўскага, Даўлядоўскага, Дзернавіцкага і часткова Вербавіцкага сельсаветаў адселены ў іншыя сельсаветы раёна і г. Нароўлю, а таксама за межы раёна. З карты зніклі 35 населеных пунктаў. Адсяленне працягваецца. На тэрыторыі зоны адсялення (Вуглоўскі, Даўлядоўскі і Дзернавіцкі сельсаветы) створаны Палескі радыяцыйна-экалагічны запаведнік [1, 128].

Нараўляншчына была заселена чалавекам каля 100 тыс. гадоў назад. На паселішчах былі знойдзены рэшткі авальных і прадаўгаватых у плане, заглыбленых у зямлю жытлаў, аснова якіх была складзена з чарапоў і іншых касцей маманта, камянёў. У сярэдзіне жытлаў – рэшкі агнішчаў.

Людзі, якія жылі тут, займаліся калектыўным паляваннем, збіральніцтвам, лоўляй рыбы. Умелі выжываць у суровых умовах прыледніковай халоднай зоны.

Ад Юравіч да Нароўлі – усяго 15 кіламетраў. І, вядома ж, усё тое, чым валодалі і што ўмелі рабіць насельнікі Юравіцкага паселішча, было характэрным і тагачасным жыхарам Нараўлянскага краю. У канцы верхняга палеаліту (12–9-е тысячагоддзі да н. э.) адбылося шырокае засяленне людзьмі паўднёвай і поўднёва-ўсходняй часткі Беларусі, а значыць, і Нараўляншчыны.

Археалагічныя даследаванні сведчаць пра тое, што старажытныя паселішчы і стаянкі канца неаліту і бронзавага веку былі таксама каля вёсак Аляксандраўка, Бярозаўка, Вербавічы, Вяпры, Гута, Даўляды, Дзямідаў, Канатоп, Карпавічы, Мухаеды, Надгачаеўка, Ражава [3, 29].

Менавіта ў перыяд бронзавага веку з’явілася маёмасная нароўнасць. У рэлігійных вераваннях пашыраліся касмаганічныя культы, а таксама культ продкаў.

У пачатку ранняга жалезнага веку тэрыторыю Нараўляншчыны засялялі плямёны мілаградскай культуры (VII–III стст. да н. э., назва ад гарадзішча каля в. Мілаград Рэчыцкага р-на). Для мілаградскай культуры характэрны 2 варыянты: дняпроўскі (помнікі ў басейне Дняпра і Сожа) і палескі – у басейне Прыпяці. Жыхары басейна Дняпра і Сожа мелі гарадзішчы, а басейна Прыпяці – селішчы, якія будаваліся на ўзвышшах па берагах рэк.

У VI–VIII стст. тэрыторыю басейна Прыпяці насялялі славянскія плямёны пражскай культуры. Іх помнікі (селішчы, гарадзішчы-сховішчы, могільнікі) размяшчаліся на месцах былых паселішчаў зарубінецкай культуры. На Нараўляншчыне помнікі такія выяўлены каля вёсак Антонаўка, Белая Сарока, Белы Бераг, Бярозаўка, Бук, Вербічы, Вяпры, Гарадзішча, Грыдні, Даўляды, Дворышча, Дзёрнавічы, Дзямідаў, Дуброва, Завайць, Заракітнае, Карпавічы, Канатоп, Мухаед, Ліхаўня, Надгачаеўка, Ражава, Цешкаў і г. д. Шмат такіх помнікаў і каля Нароўлі.

Асноўны занятак насельніцтва – земляробства, жывёлагадоўля, паляванне, рыбалоўства. Развіваецца бортніцтва. Усё большая колькасць людзей пачынае займацца рамяством, якое ў асноўным звязана з вырабам жалезных прылад працы і зброі, а таксама глінянага посуду. Жытлы былі паўзямлянкавыя і наземныя слупавой ці зрубнай канструкцыі з адкрытымі агнішчамі і печамі-каменкамі. Пахавальны абрад – трупапаленне на бескурганных і курганных могільніках.

Гісторыя паходжання назвы “Нароўля” мае некалькі версій. Адна з іх гаворыць

пра тое, што пасяленне ўзнікла на беразе прытока Прыпяці – вельмі свавольнага нораву рэчкі Нараўлянкі, якая пачынаецца ў балоцістай мясціне. Нораў – Нароўля. Ад старажылаў можна пачуць, што назва Нароўля паходзіла ад таго, што пасяленне ўзнікла на роўнай мясцовасці ў параўнанні з адгор’ямі Мазырскай грады. Узгоркавае ўзвышша Мазырскага правабярэжжа пераходзіць у раўніну на правым беразе рэчкі Салакучы (Ніжні Млынок) і цягнецца раўнінай на ўсім узбярэжжы Прыпяці.

Наступная версія распавядае пра тое, што Нароўля была заснавана каля рова, які некалі ўзвялі, каб выраўняць выгіб Прыпяці і тым самым скараціць на рацэ шлях пры сплаве лесу.

Ёсць і версія наступнага характару. Паходжанне назвы Нароўлі звязана зусім не са штучным ровам, а з натуральным. Нашы продкі выбіралі для селішчаў не толькі найбольш урадлівыя землі, а і асабліва прыгожыя мясціны. Вусце Нараўлянкі з яе былімі дубравамі стварала глыбока прарэзаны роў у высокім правабярэжжы Прыпяці. Кожны, хто выпраўляўся сюды, гаварыў: “Іду на роў”. Тых, хто заснаваў тут паселішча, называлі нараўлянамі. Так і замацавалася на працягу вякоў назва – Нароўля, а мясцовая рачулка стала Нараўлянкай [3, 40].

У другой палове XIV ст. у Вялікае Княства Літоўскае ўвайшла і тэрыторыя сучаснай Нараўляншчыны. Яе насельніцтва не бачыла крыжакоў, затое не аднойчы сутыкалася з мангола-татарамі і шукала ад іх абароны. Так было і ў 1242 г., калі воіны хана Батыя ішлі сюды, накіроўваючыся на Валыншчыну і галіцкія землі.

У 1595 г. жыхары Нараўляншчыны ўдзельнічалі ў паўстанні пад кіраўніцтвам Севярына Налівайкі, якое, пачаўшыся на Украіне, перакінулася неўзабаве на Беларускае Палессе.

Па-сапраўднаму шырокім быў удзел жыхароў нараўляншчыны ў антыфеадальнай вайне 1648–1651 гг. Як сведчаць тагачасная крыніца: “Чэрнь так раз’юшана, што вырашала ці знішчыць шляхту, ці загінуць”. Нямала нашых землякоў узялося за зброю.

Узмацненне ўціску вяло да новага разгортвання сялянскага руху. У 1750–1751 гг. сялянскае паўстанне мела месца каля Нароўлі. Яго актыўнымі ўдзельнікамі сталі жыхары вёсак Вербавічы, Завайць, Смалегаў (Смалігаў).

10 мая 1751 г. ротмістр Францішак Антон Ракіцкі прасіў кіеўскага губернатара аказаць дапамогу супраць гайдамацкіх атрадаў, якія неаднаразова нападлі на шляхецкія ўладанні каля Нароўлі і Чарнобыля. Гайдамакаў актыўна падтрымлівалі мясцовыя сяляне. Калі ж дапамога была атрымана і гайдамацка-сялянскі атрад быў разбіты, то рэшткі ягоныя знайшлі ратунак на рацэ Славечна каля вёскі Антонаў. Да гэтага часу адно з мясцовых урочышчаў называецца Гайдамацкі Алёс.

Сялянскія выступленні, якія на працягу многіх гадоў адбыліся ў Мазырскім павеце, куды ўваходзіла і Нараўляншчына, выклікалі занепакоенасць Рэчы Паспалітай. Вось чаму ў 1764 г. сейм прыняў пастанову, якая абавязвала кіраўніцтва Вялікага Княства Літоўскага забяспечыць у Мазырскім павеце спакой і парадак.

У 1793 г., пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай, да Расіі адышла і тэрыторыя сучаснай Нараўляншчыны, якая ўваходзіла ў Мазырскі павет.

Шмат змен адбылося на Нараўляншчыне ў сувязі з зямельнай рэформай прэм’ер-міністра і міністра ўнутраных спраў Расіі П. Сталыпіна. Паводле рэформы сяляне мелі магчымасць выйсці з сельскай абшчыны, замацаваць у асабістую ўласнасць сваю надзельную зямлю.

19 мая 1872 г. Артур Горват прывёз з Курляндскай губерні групу латышоў, палічыўшы, што мясцовыя сяляне – работнікі ненадзейныя. Так на Нараўляншчыне ўзнікла латышкае пасяленне – вёска Фізінка.

Другая палова XIX ст. адметна на Нараўляншчыне значным развіццём

прамысловасці, і ў першую чаргу віна-гарэлачнай. У 1850 г. Горваты пачалі ўзводзіць завод па вырабе віна і спірту ў мястэчку Нароўля. Праз 5 гадоў ён даў першую прадукцыю. У 1861 г. пабудавалі яшчэ адзін такі ж завод, у 1887 г. – трэці. Сваю прадукцыю Горваты прадавалі па ўсім Беларускаім Палессі і не толькі. Згодна з архіўнымі крыніцамі, памешчыкі Горваты мелі дамоўленасць з харкаўскім купцом Разенталем ад 30 верасня 1893 г. аб продажы віна і спірту, атрыманых на заводах мястэчка Нароўля, на Украіне [2, 32].

З запісу ў журнале Мінскай казённай палаты па піцейным аддзяленні ад 25 жніўня 1861 г. бачна: вінакурны завод пабудоваў канатоўскі памешчык Мікалай Іванавіч Брозін, атрымаў ужо 10 тысяч вёдзер віна [2, 35].

У архіўных крыніцах за 1887 г. маюцца звесткі па вінакурным заводзе Маўрыкія Данілавіча Горвата. Гэты завод меў паравы кацёл магутнасцю ў 12 конскіх сіл. Пры заводзе жылі 10 рабочых, з іх 8 – жанчыны. Працавалі яны па 16 гадзін у дзень. Усе работы выконвалі ўручную. За месяц мужчыны атрымлівалі па 7 рублёў, жанчыны – па 5. За год на вытворчасць віна расходавалася 62 580 пудоў бульбы, 4410 пудоў збожжа, 210 складметраў дроў.

М. Д. Горват звярнуўся ў 1893 г. у Мінскае губернскае ўпраўленне з просьбай на дазвол пабудоваць у вёсцы Галоўчыцы яшчэ адзін вінакурны завод. 11 сакавіка на пасаджанні будаўнічага аддзялення губернскага ўпраўлення просьба памешчыка была задаволена, а яго праект новага прадпрыемства ўхвалены. Немалы даход памешчыкі Горваты мелі і ад заводаў па вырабе шкур жывёлы.

Такі ж завод у 1865–1870 гг. пабудоваў нараўлянскі яўрэй Фішман, у 1868 г. – Борух Моўшавіч Розерман. Гэта былі прадпрыемствы зусім прымітыўныя. Так, на заводзе Розермана ў 1887 г. працавалі двое работнікаў па 10 гадзін у дзень. За месяц атрымлівалі па 8 рублёў, вырабілі за год 320 шкур буйной рагатай жывёлы.

У канцы 80-х гадоў XIX ст. насельніцтва мястэчка Нароўля больш як на 70 працэнтаў складалі яўрэі. Паводле закона, падпісанаму Аляксандрам III у 1882 г., ім забаранялася купляць і арандаваць зямлю, працаваць у дзяржаўных установах, паліцыі, на афіцэрскіх пасадах у арміі, на чыгуначным транспарце. Мелі ж права адкрываць лаўкі, лабазы, невялікія прадпрыемствы, працаваць рамеснікамі, возчыкамі. Пераважная большасць яўрэйскага насельніцтва мястэчка з’яўляліся людзьмі надзвычай беднымі, але былі і дробныя ўласнікі, якія мелі лаўкі ці невялікія мануфактуры, – Бушманы, Фішманы, Фрыдманы і інш.

Рос культурны ўзровень насельніцтва Нараўляншчыны. Пачалі адкрывацца царкоўнапрыходскія школы. Першая такая школа была адкрыта ў 1852 г. у вёсцы Мухаеды для дзяцей дзяржаўных сялян. У 1863 г. школы пачалі працаваць у маёнтку Барбароў і вёсцы Вербавічы, у 1864 г. – у маёнтку Белая Сарока. Пазней царкоўнапрыходскія школы адкрыліся ў вёсках Дзёрнавічы, Цешкаў, Вяжышчы. У 1897 г. у мястэчку Нароўля меліся 7 яўрэйскіх малітоўных школ [2, 55].

У 1860–1870-х гг. Барбароўская, Беласароцкая, Вербавіцкая і Мухаедаўская царкоўнапрыходскія школы сталі народнымі вучылішчамі.

На жаль, не знойдзены дакладныя лічбы, якія б паказвалі, колькі сялян выкарысталі магчымасці зямельнай рэформы. Але з’яўленне на Нараўляншчыне такіх хутарскіх пасяленняў, як Акопы, Асінаўка, Гразліва, Злуй, Жарня, Майдан, Свірні (Свіркі), Ціхін – прамы вынік рэформы П. Сталыпіна. Вырашалася пытанне цераспалосіцы, якая спыняла развіццё сельскай гаспадаркі.

Больш прадтрымальныя сяляне прыкупляюць зямлю, набываюць ваўначоскі, веялкі, маслабойні, сеялкі і інш.

Але ж былі такія, што падаліся шукаць шчасця ў малаабжытыя раёны Сібіры, а то і ў Амерыку.

Перасяленцкая хваля, але ўжо іншага характару, мела месца пасля таго, як у 1914 г. успыхнула Першая сусветная вайна. З Валыншчыны, якая знаходзілася ў прыфрантавой паласе, на Нараўляншчыну былі выселены сотні мясцовых сялян, якія па нацыянальнасці былі немцамі (першыя немцы-арандатары з’явіліся ў нашых мясцінах у канцы XIX ст.). На Нараўляншчыне ўтварыліся нямецкія калоніі Антонаўка, Бярозаўка, Дуброва, Хаткі і інш.

У 1906–1909 гг. у вёсках Вяпры, Дзёрнавічы, Канатоп, Красноўка былі адкрыты земскія школы. У 1914 г. у мястэчку працавала бальніца на 15 ложкаў, медыцынскія пункты – у вёсках Дзёрнавічы і Мухаеды.

На Нараўляншчыне было 6 цэркваў, 3 сінагогі, адзін касцёл [3, 55].

Лютаўскія падзеі 1917 г. у Петраградзе прывялі да падзення царскага самадзяржаўя. Вестка пра гэта прыйшла і ў Нароўлю. Рабочыя суднаверфі радысна ўспрынялі гэту падзею.

У першай палове сакавіка ў мястэчку адбыўся мітынг, на якім выступаў начальнік суднабудаўнічых майстэрняў Верхнедняпроўскага басейна генерал Халюцін. Заклікаў рабочых суднаверфі і грамадзян Нароўлі быць вернымі Часоваму ўраду, верыць у перамогу рускай зброі над кайзераўскай Германіяй.

Мітынг завяршыўся манефістацыяй у раёне парку Горватаў. Выступленне генерала не супакоіла рабочых і ваеннаслужачых, якія працавалі на Нараўлянскай суднаверфі. Пачалося дэзерцірства. Падпалкоўнік Гармаш, начальнік суднаверфі, запатрабаваў войскі для нясення каравульнай службы і аховы складоў і майстэрняў. У Нароўлю прыбыла вайсковая каманда, але салдаты не спраўдзілі спадзяванняў падпалкоўніка.

У памяшканні казармы быў адкрыты так званы дэмакратычны клуб. Ён стаў месцам дыспутаў і дыскусій аб вайне, формах улады і ўласнасці, зямлі і г. д. Клуб наведвалі працаўнікі суднаверфі, работнікі маэнтка Горватаў, дробныя саматажнікі, моладзь мястэчка і бліжэйшых да Нароўлі вёсак. У пачатку восені вайскоўцы пакінулі мястэчка. Выехаў і падпалкоўнік Гармаш. Нараўляншчына жыла ў чаканні вялікіх перамен [3, 56].

Вывучэнне краязнаўчых матэрыялаў, падзей, якія адбываліся ў гістарычныя часы ў кожнага на сваёй малой радзіме, мае вялікае значэнне ў патрыятычным выхаванні школьнікаў і студэнтаў.

Спіс выкарастаных крыніц

1. Лісоўскі, Л. А. Прырода роднага краю: Гомельская вобласць / Л. А. Лісоўскі. – 2-е выд., перапрац. і дапоўн. – Мазыр: ТАА ВД “Белы Вецер”, 2004. – 170 [2] с.
2. Лісоўскі, Л. А. Нараўлянскі раён. Гісторыя і геаграфія: В 3-х т. Т.1. / Л. А. Лісоўскі. – Мазыр: РВФ “Белы Вецер”, 1998. – 188 с.
3. Памяць: Гіст.-дакум. Хроніка Нараўлянскага р-на. – Мінск: БЕЛТА, 1998. – 448 с.